

1. Зашкільняк Л. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів / Л. Зашкільняк, М. Крикун. – Львів, 2002. – 752 с.
2. Кедрин І. Життя – події – люди: спомини і коментарі / І. Кедрин. – Нью-Йорк, 1976. – 724 с.
3. Киричук Ю. А. Терор і тероризм у Західній Україні / Ю. А. Киричук // Політичний терор і тероризм в Україні. XIX–XX ст. : історичні нариси / Ін-т іст. України НАН України ; відп. ред. В. А. Смолій. – К., 2002. – С. 562–563.
4. Комар В. Л. “Українське питання” в політиці урядів Польщі (1926–1939 рр.) / В. Л. Комар // Укр. іст. журн. – 2001. – № 5. – С. 120–128.
5. Мілена Рудницька. Статті. Листи. Документи / ЦДІАЛ України, Ін-т іст. дослідж. Львів. держ. ун-ту ім. І. Франка, Європ. дослідний ін-т ім. В. К. Липинського (Філадельфія, США) ; упоряд. М. Дядюк ; редкол.: М. Богачевська-Хом’як (відп. ред.) [та ін.]. – Львів, 1998. – 844 с.
6. Bączkowski W. Sprawa ukraińska / W. Bączkowski // Kultura (Paryż). – 1952. – № 7/8 (57/58). – S. 68.
7. Giertych J. O program polityki kresowej / J. Giertych. – Warszawa, 1932. – S. 118.
8. Mędrzecki W. Ukraińcy / W. Mędrzecki // Encyklopedia Historii Drugiej Rzeczypospolitej. – Warszawa, 1999. – S. 471.
9. Mikulicz S. Prometeizm w polityce II Rzeczypospolitej / S. Mikulicz. – Warszawa, 1971. – S. 327; Bączkowski W. Prometeizm na tle epoki: wybrane fragmenty z historii ruchu / W. Bączkowski // Niepodległość: Czasopismo poświęcone najnowszym dziejom Polski / In-t J. Piłsudskiego. – Nowy Jork ; Londyn, 1984. – Т. XVII. – S. 28–54.
10. Pisyliński J. Pacyfikacja w Małopolsce Wschodniej na forum Ligi Narodów / J. Pisyliński // Zeszyty Historyczne. – 2003. – № 144. – S. 110.
11. Potocki R. Polityka państwa polskiego wobec zagadnienia ukraińskiego w latach 1930–1939 / R. Potocki. – Lublin, 2003. – S. 84–85.

В статті речь идет о политике польского правительства относительно западноукраинских земель (1921–1939), направленной на ассимиляцию украинского населения в моноэтнической II Речи Посполитой.

Ключевые слова: украинцы, политика, пацификация, ассимиляция, экстремизм, диалог.

The subject of the article is the policy of Polish government concerning to West Ukrainian lands during the period since 1921 till 1939 which was based on assimilation of Ukrainian nation in the monoethnic Polish state.

Key words: Ukrainians, policy, pacification, assimilation, extremism, dialogue.

УДК 94 (477) “1938/1939”

ББК 63.3 (4 Укр) 52

Роман Пуйда

ДІЯЛЬНІСТЬ УНДО В СЕЙМІ Й СЕНАТІ ПОЛЬЩІ (1938–1939 рр.)

У статті визначено основні напрями парламентської праці УНДО в сеймі й сенаті Польщі напередодні Другої світової війни, проаналізовано найрезонансніші законопроекти націонал-демократів, встановлено причини невдачі нормалізації польсько-українських відносин.

Ключові слова: УНДО, сейм, сенат, законопроекти, нормалізація.

Напередодні Другої світової війни пошук шляхів вирішення українського питання владою завершився поверненням до ендецьких теорій мононаціональної Польської держави. Провал політики “нормалізації” спричинив у другій половині 1930-х рр. зниження ролі УНДО та інших легальних партій, розчарування в парламентаризмі. Це штовхало українців до значно радикальніших засобів боротьби, привело до зростання популярності націоналістичних організацій. Однак, незважаючи на те, що націоналізм перебував на піднесенні, а національна демократія занепадала, УНДО й УПР були впливовими чинниками суспільно-політичного життя, з якими рахувався польський уряд [14, с.157].

Діяльність УНДО в сеймі й сенаті Другої Речі Посполитої – малодосліджена проблема. Детальним вивченням суспільно-політичних процесів 1935–1939 рр. у Західній Україні займається ряд учених, серед яких у руслі аналізованої теми заслуговують на увагу праці І.Васюти [1], С.Віднянського [2], О.Зайцева [5], З.Запоровського [37], Л.Зашкільняка [6; 7], В.Комара [12], М.Кучерепи [13; 14], С.Макарчука [15], В.Медзельського [32], Б.Хруслова

[26; 27], М.Швагуляка [31], М.Шуміла [36] та інших дослідників. Основу джерельної бази розвідки становлять архівні документи, матеріали польської та української періодичної преси, спогади відомих громадсько-політичних діячів. Головна мета статті – визначити пріоритетні напрями парламентської праці Української парламентської репрезентації (УПР).

Результати виборів 1938 р. до польського парламенту для УНДО були ідентичними з 1935 р. – посольські місця отримали всі узгоджені з урядом кандидати, окрім Сяноцького округу, де, незважаючи на домовленості, поляки “провалили українського кандидата всупереч виборчому компромісові” [9, с.1]. У голосуванні 7 листопада 1938 р. у Східній Галичині взяли участь 73,7% населення, на Волині – 74,8% [34, с.630–636]. Виборчий закон призвів до формування безпечелічного послухного парламенту, що став маріонетковою іграшкою у руках президента І.Мосціцького.

Розклад політичних сил у парламенті Польщі складався не на користь УПР. Більшість сеймових місць отримали представники ОЗОНу – близько 170 (із 208). З огляду на такий стан речей, не можна було сподіватися на зміну політики сейму щодо українців. Відомий громадсько-політичний діяч І.Кедрин констатував: “Годі припускати, що хто-небудь із польських послів стане вносити дисонанс у традицію, що послы урядової більшості узгіднюють свою поведінку з урядовими чинниками та зберігають свободу рухів тільки у другорядних і байдужих для уряду справах” [10, с.2]. Чільний діяч УНДО вважав найактуальнішою проблемою поточного політичного моменту актуалізацію українського питання в Польській державі [10, с.2].

Парламентська праця для членів УПР розпочалася з ухвалення бюджету країни на 1939 р. Третього грудня 1938 р. відбулося його обговорення. У засіданні сейму взяли участь прем’єр Ф.Славой-Складковський. Однак поступово обговорення бюджету переросло в дискусію про зовнішньополітичну ситуацію в Європі. Лідер польської парламентської більшості зауважив: “Географічне положення Польщі... викликало постійне змагання сперти державу на два моря. Сьогодні ці тенденції мають прикордонний вияв у нав’язанні і втриманні якнайкращих сусідських взаємин з балтійськими і скандинавськими державами півночі та Румунією на півдні. По думці тих самих тенденцій спільна границя з Мадярщиною, як наддунайською державою і народом традиційно з нами заприятеленим, відповідає не тільки нашим сентиментам, але й інтересам...” [25, с.1].

У дискусії взяв участь голова УПР В.Мудрий, який підсумував перебіг трирічної політики нормалізації. Виступаючи зазначив, що основна мета участі українців у нормалізації полягала в тому, щоб, “узгіднивши обопільно... українську національну рацію з польською державною рацією, забезпечити українському народові в Річипосполитій повноту життєвих та розвоєвих прав... Здавалося, що найвідповідальніші чинники в державі йдуть на цю концепцію. На жаль, життєва дійсність показала зовсім інша” [16, с.2]. Водночас він констатував агресивне становище польських націоналістичних елементів до ідеї нормалізації. “Такий стан речей давав незаперечні докази, – підсумував лідер націонал-демократів, – що в Польщі у відношенні до українського народу було й є головне змагання: поборювати все, що українське” [16, с.2].

На початку січня 1939 р. у польській пресі з’явилися звістки про підготовку ОЗОНОм нового законопроекту про національні меншини. “Оживлені розмови в найповажніших варшавських пресово-політичних колах” українські часописи визнавали передчасними, вважаючи, що “самі лише озонові круги мають складну надію перевести свій законопроект...” [33, с.124]. Небажання польської сторони шукати шляхів порозуміння з українцями змушували УПР удатися до радикальних кроків. Виступаючи на бюджетній комісії 12 січня 1939 р., В.Целевич уперше завуальовано заявив про припинення політики нормалізації, назвавши три причини невдачі курсу польсько-українського зближення: 1) вороже ставлення польського місцевого суспільства, польських громадських організацій; 2) дії адміністративної влади всіх ступенів, органів поліції, прикордонної охорони; 3) дії чи радше бездіяльність уряду [19].

Провину за нереалізацію нормалізації посол переклав на польський уряд, який із 1937 р. продовжив антиукраїнську політику, згодом дії уряду підтримали “вшехполяки”. З ініціативи цієї політичної сили скликано низку віч, на яких ухвалено антиукраїнські резолюції. На хвилі цієї кампанії з’являється гасло порятунку кресів від українців. Водночас польська преса “малює у найчорніших красках українську небезпеку...” [5, с.76]. Завершуючи виступ, В.Целевич констатував: “Виною високого уряду є те, що від 1935 р. не зроблено ні одного кроку в українській справі, що мав би загальніший політичний характер і міг би вплинути корисно на настрої українського громадянства. Щобільше. В останньому часі маємо зі сторони уряду цілу низку ходів, які годі вважати щасливими...” [5, с.76].

Проаналізувавши промову В.Целевича, львівський проурядовий “Дзєннік Польські” опублікував редакційну статтю, присвячену польсько-українським взаєминам. Журналісти розкритикували виступ українського посла, наголосивши, що нормалізація зазнала невдачі, оскільки її “не попередила нормалізація думання про польсько-українську справу... Ані українці, ані поляки не були готові до змін” [35, с.34]. Автор статті наголосив, що українцям необхідно припинити висувати нереальні й демагогічні вимоги, не розбурхувати суспільство “маревом держави” Волошина на Закарпатті, не втікати від конкретних дискусій [35, с.34].

Парламентська діяльність проурядової польської більшості викликала все більше обурення української громадськості. Парламентські оглядачі “Діла” констатували: “Карнавалові настрої Варшави не впливають на атмосферу парламентарних бюджетів. Майже день у день відбуваються засідання послів і сенаторів у ріжних комісіях. Теж майже день у день приходиться слухати примітивних дискусій про “українську небезпеку”. Скаже якийсь наш посол кілька завваг до обговорюваного бюджету, зацитує кілька фактів з хроніки наших днів і пішло... Реплікам, “цвішенруфам” і словам несмачної іронії нема кінця” [28, арк.14].

Консолідація всередині УНДО вплинула на парламентську працю послів представників цієї партії. Виступи українських послів і сенаторів набували дедалі агресивніших форм. Тринадцятого лютого 1939 р. за участю уряду та прем’єра Ф.Славой-Складковського відбулося засідання сейму, на якому чи не найбільше полеміки викликала українська проблема. Після виступу низки польських послів від імені УПР у дискусії взяв участь С.Витвицький, який констатував, що уряд не розробив конкретної програми дій щодо найчисельнішої етнічної меншини Польщі – українців. Один із лідерів УПР запевнив польську громадськість, що українці не служать “чужим елементам”. “Не мусимо вияснювати, що маємо за собою найсвятіше свідоцтво крові, яку ми пролили за наші змагання і що за чужі агентури ані крові ані життя не віддають, – зауважив С.Витвицький [21, с.3]. Промова українського посла, на думку редакції “Діла”, “викликала помітне вражіння... Польські послі реагували численними окликами і вигуками” [3, арк.78].

Уже 16 лютого 1939 р. В.Целевич виголосив заяву, у якій “виявив своє відношення до української справи в Польщі”. Представника УПР підтримав С.Скрипник, який заявив, що реакція В.Целевича – це “становище всіх заступників українського населення в Польщі, що засідають у цій Високій Палаті” [20, с.4]. Посол ВУО констатував, що демонстраційність, яку закидають українцям під час роботи в парламенті, впливає з “протиукраїнської психози, що посилюється з дня на день і каже згори нехтувати все, що має зв’язок з українцями” [20, с.4].

Українська громадськість називала окреслені виступи УПР “найповажнішими” за останні місяці. Водночас наголосимо, що більшість промов українських парламентаріїв виголошувалися в “неприятній атмосфері”, що пояснюється критичними випадками на адресу польської влади. Подальшому загостренню польсько-українських відносин у парламенті сприяли антиукраїнські заяви польських послів. Часопис “Слово” зауважив, що С.Баран від імені УПР заявив, що “українці не хочуть бути предметом чийхось екс-

периментів, але співгосподарями на землях, де творять більшість, де змагають до того, щоб здобути територіальну самоуправу” [24, с.3]. Тоді ж В.Целевич заявив, що у взаєминах між національною більшістю й національними меншинами “ключем до розв’язки положення є панівний народ” [24, с.3]. Після завершення дебатів серед українських послів “кружляли чутки, що соймова дискусія вказує на можливість загострення курсу у внутрішній політиці супроти українців” [24, с.3].

Українські послы не виключали можливості подальшого наступу польського уряду на національно-культурне життя українців Східної Галичини. Двадцять другого лютого 1939 р. польські часописи повідомили, що штаб ОЗОНу розглядає можливість внесення до парламенту законопроектів, які передбачали латинізацію правописів українських часописів та українського календаря. Наміри влади викликали шквал критики українських послів, які повернулися до розгляду проблем українців у національно-культурній сфері. Двадцять першого лютого того ж року посол Д.Великанович наголосив на необхідності створення українського університету, українізації середньої школи в Східній Галичині. С.Баран домагався від влади окремого єпископа для українців-латинників. У відповідь “озонівські послы повели проти всіх виступів українських послів генеральну, дириговану офензиву” [35, с.22].

Взаємні звинувачення поляків й українців із теоретичного руслу поступово перейшли в практичне. Двадцять четвертого лютого 1939 р. у сеймі завершилася дискусія над бюджетом країни на 1939–1940 рр., що змушувало УПР визначитися із ставленням до основоположного фінансового документа країни. Першим “дуже добре аргументовану промову” виголосив В.Целевич, який звинуватив владу в антиукраїнській політиці. “Число українців на державній службі рівняється майже зеро, – розпочав український посол, – українські наукові товариства не користують із допомоги, державні банки не видають кредитів, збіжжям кооперативам відібрано навіть доставку до війська...” [23, с.5]. Атмосфера в сенаті ще більше наелектризувалася після виступу посла П.Лисяка, який розкритикував фінансову політику Польщі, і В.Мудрого, який розставив акценти в ставленні українців до національної політики Польщі. Лідер націонал-демократів заявив, що УПР не буде голосувати за бюджет країни на 1939–1940 рр. Голова УПР відзначив: “За час від 1935 року до сьогодні вже вчетверте стаємо перед важною проблемою нашого відношення до предложеного бюджетового преміліару. В тому часі займали ми до нього позитивне становище, двічі голосувавши за бюджетом, сподіваючись, що український народ матиме змогу нормального життя і розвитку в державі. Так не сталося” [23, с.5]. “Найвимовнішим хіба доказом негативного відношення до потреб українського народу є факт, – відзначив лідер УПР, – що вимоги українського життя в самому бюджетному прелімінарі не узглядені ні одною поважною позицією по стороні видатків” [1, с.323]. Аналогічну заяву в сенаті зробив сенатор М.Творидло [19].

На думку голови УПР й УНДО, останній рік показав, що уряд Польщі не планує змінювати ставлення до українців. “Останній пережитий нами рік не тільки не приніс нам на неоднім відтінку нашого національного життя поправи, – наголосив В.Целевич, – але навпаки наше положення під кожним оглядом погіршилося” [19]. Як приклад лідер УПР навів новий бюджет, у якому на українські видатки не передбачено жодних суттєвих витрат. Із цих причин УПР відмовилася голосувати за бюджет 1939–1940 рр. Водночас представники ВУО взагалі не з’явилися на засідання сейму.

Заява голови УПР В.Мудрого викликала значний резонанс у польському політикумі. За словами І.Кедрина, “суть непорозуміння полягала в тому, що дехто з поляків утотожнював бюджет з державою, а голосування над законопроектами у соймі з голосуванням “за” чи “проти” – держави. З такого міркування зродився оклик “отже війна!” – з під адресою українців у відповідь послу Мудрого” [11, с.2].

Заяви лідерів ОЗОНу в новому сеймі при мовчанці членів уряду, зміст бюджету та реальна ситуація в краї змусили УПР змінити тактику. Події засвідчили остаточне за-

вершення політики нормалізації та перехід українських послів і senatorів до опозиції. Окремі повітові комітети УНДО взагалі вимагали вийти УПР з парламенту. Показовим стало засідання повітового народного комітету УНДО в Перемишлі, на якому місцеві активісти розкритикували політику УПР і радили В.Мудрому разом з усіма українськими послами вийти із ЦК. Голова місцевого повітового комітету М.Хробак навіть запропонував утворити опозицію до ЦК УНДО із центром у Перемишлі.

Антиукраїнські дії уряду консолідували УПР. Сімнадцятого березня 1939 р. на пленарному засіданні сенату, яке відбулося в присутності членів польського уряду, М.Творидло виголосив заяву УПР у справі Карпатської України [8, с.1]. У зверненні до українців, підписаному лідерами УНДО, УСДП, УСРП, ФНС, “Дружини княгині Ольги”, наголошено, що “оперта лише на свої сили Карпатська Україна не могла вдержатись під збройним напором мадярських військ. Не помогли відклики до сигнатарів віденського арбітражу, засаду самовизначення безоглядно потоптано” [30, арк.4].

Загострення міжнародної ситуації в 1939 р. суттєво вплинуло на працю польського парламенту. Усе частіше на розгляд вищого законодавчого органу країни виносилися законопроекти, які готували країну до Другої світової війни. Поступово, за влучним висловом українських парламентаріїв, “внутрішні проблеми Польщі пішли в тінь”. Двадцять п’ятого березня 1939 р. відбулася чергова зустріч посла В.Целевича з прем’єр-міністром Польщі Ф.Славой-Складковським. Представник УПР інформував голову польського уряду про репресивні дії польських властей у Галичині, зокрема, про зростання арештів українців. Прем’єр-міністр пообіцяв українському послу розглянути ці факти [37, с.102–103].

У період загострення міжнародних відносин В.Мудрий заявив, що УНДО ніколи не зійде з позицій політичної боротьби за забезпечення прав для українського народу в Польщі. Лідер націонал-демократів констатував: “Свої громадянські обов’язки супроти держави будемо виконувати, як досі виконували, але одночасно також вимагаємо від держави не тільки загарантувати і практично перевести в життя повну правовість (прийняття закону про територіальну автономію. – *Р.П.*), але й заспокоїти збірні національні потреби української нації в Польщі” [22, с.1–3]. Промову голови УПР ЦК схвалив одногolosно.

Заява голови УПР засвідчила намір УНДО налагодити контакти з проурядовою більшістю в парламенті. Третього травня 1939 р. відбулася чергова зустріч В.Мудрого, О.Луцького, В.Кузьмовича, І.Кедрин-Рудницького, М.Матчака, В.Старосольського з політиками демократичних і соціалістичних угруповань Польщі, на якій обговорено актуальний стан українсько-польських відносин і шляхи їх покращення [29, арк.26]. Двадцять п’ятого травня 1939 р. В.Мудрий і В.Целевич провели переговори з прем’єр-міністром Польщі Ф.Славой-Складковським, який поклав усю відповідальність за загострення польсько-українських взаємин на українську громадськість. “Автономії ніхто вам в Польщі не дасть”, – підсумував Голова Ради Міністрів [31, с.240].

Двадцять третього серпня 1939 р. укладено радянсько-німецький пакт про ненапад. Наступного дня відбулося одне з останніх засідань Народного комітету УНДО. Після виступу В.Мудрого одногolosно прийнято резолюцію, у якій стверджувалося, що в нинішніх важких для Польської держави часах український народ виконає громадянський обов’язок “крови і майна”, який покладає на нього приналежність до держави, і що не подолані досі українські справи будуть у майбутньому вирішені в інтересах народу [4]. На парламентському терені УПР проголосила наприкінці серпня 1939 р. декларацію лояльності щодо Польщі [17, с.28].

Таким чином, діяльність УПР у польському сеймі й сенаті остаточно переконала націонал-демократів у безперспективності реалізації польсько-українського порозуміння. Стало очевидно, що уряд не збирається реалізовувати основну вимогу українських послів – надання територіальної автономії етнічним українським землям, які перебува-

ли в складі Другої Речі Посполитої. Антиукраїнська позиція уряду спровокувала низку критичних виступів членів УПР наприкінці 1938 – на початку 1939 рр. Однак нестабільна політична ситуація в Європі, наростання напруги в Центрально-Східній Європі змушували представництво УНДО в серпні 1939 р. – напередодні Другої світової війни, виголосити лояльні до Польщі заяви, що в підсумку повинно було б забезпечити українців від можливих польських погромів.

1. Васюта І. Політична історія Західної України (1918–1939) / І. Васюта. – Львів : Каменяр, 2006. – 335 с.
2. Віднянський С. Українське питання в міжвоєнній Польщі: основні проблеми й напрямки наукових досліджень у сучасній вітчизняній історичній науці / С. Віднянський // УІЖ. – 2003. – № 2 (437). – С. 39–55.
3. Державний архів Тернопільської області, ф. 3, оп. 2, спр. 436.
4. Діло. – 1939. – 26 серпня.
5. Зайцев О. Представники українських політичних партій Західної України в парламенті Польщі (1922–1939 рр.) / О. Зайцев // УІЖ. – 1993. – № 1 (382). – С. 72–84.
6. Зашкільняк Л. Генеза і наслідки українсько-польської нормалізації 1935 р. / Л. Зашкільняк // Polska i Ukraina: Sojusz 1920 roku i jego następstwa. – Toruń, 1997. – S. 431–454.
7. Зашкільняк Л. Спроби українсько-польського порозуміння в міжвоєнній Польщі (1920–1939 рр.) / Л. Зашкільняк // Поляки, українці, білоруси, литовці у міжвоєнній Польщі (1920–1939) : матеріали міжнар. наук. конф., (Дрогобич, 8–9 жовт. 2004 р.). – Дрогобич, 2005. – С. 34–45.
8. Заява УПР в сенаті у справі Карпатської України // Діло. – 1939. – 18 березня.
9. Ік. [Кедрин І.] Вибори // Діло. – 1938. – 8 листоп.
10. Ік. [Кедрин І.] Напередодні нового сейму // Діло. – 1938. – 27 листоп.
11. Ік. [Кедрин І.] Чому УПР заявила проти бюджету // Діло. – 1939. – 5 берез.
12. Комар В. “Українське питання” в політиці урядів Польщі (1926–1939 рр.) / В. Комар // Український історичний журнал. – 2001. – № 5 (440). – С. 120–128.
13. Кучерепа М. Національна політика Другої Речіпосполитої щодо українців (1919–1939 рр.) / М. Кучерепа // Україна – Польща: важкі питання : матеріали II міжнар. семінару істориків (Варшава, 22–24 трав. 1997). – Варшава, 1998. – С. 11–28.
14. Кучерепа М. Українська проблема в політиці Другої Речі Посполитої і в концепціях та діях українських політичних сил у міжвоєнний період / Микола Кучерепа // Україна – Польща: важкі питання : матеріали XI міжнар. семінару істориків (Варшава, 26–28 квіт. 2005 р.). – Варшава, 2006. – Т. 10. – С. 155–190.
15. Макарчук С. Міжнаціональні антагонізми в суспільстві Західної України в переддень вересня 1939 року / С. Макарчук // 1939 рік в історичній долі України і українців : матеріали міжнар. наук. конф. (Львів, 23–24 верес. 1999 р.). – Львів, 2001. – С. 6–20.
16. Ми нарід дозрілий, нарід з великою традицією, нарід з вірою в майбутність // Діло. – 1938. – 6 грудня.
17. Мудрий В. Ровесники / В. Мудрий // Альманах на рік 1963. – 1962. – С. 25–29.
18. Національна політика. – 1939. – 16 січ.
19. Національна політика. – 1939. – 19 берез.
20. Парляментарний протест української Волині // Діло. – 28 лют.
21. Промова пос. д-ра Витвицького // Діло. – 1939. – 18 лют.
22. “Сповнимо наш громадянський обовязок – вимагаємо здійснення повноти наших прав”: промова голови УНДО посла В. Мудрого на засіданні ЦК УНДО дня 22 квітня 1939 р. // Національна політика. – 1939. – 30 квіт. – Ч. 16.
23. Українська Парляментарна Репрезентація голосувала проти бюджету // Діло. – 1936. – 26 лют.
24. Українсько-польський конфлікт загострюється // Слово. – 1939. – 21 лют.
25. Українці домагаються автономії // Діло. – 1938. – 6 груд.
26. Хруслов Б. Політика УНДО напередодні Другої світової війни (1938–1939 рр.) / Б. Хруслов // Галичина. – 1999. – № 3. – С. 181–188.
27. Хруслов Б. Українське національно-демократичне об’єднання: політика нормалізації польсько-українських стосунків (1935–1937 рр.) / Б. Хруслов // Наукові записки ХХХV : зб. наук. статей Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. – К., 1999. – С. 158–168.
28. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАЛ України), ф. 344, оп. 1, спр. 38.
29. ЦДАЛ України, ф. 359, оп. 1, спр. 219.
30. Там само, ф. 688, оп. 1, спр. 81.
31. Швагуляк М. Маловідома сторінка політичного життя Західної України передодня Другої світової війни. (3 історії Контактного Комітету. 1937–1939 роки) / М. Швагуляк // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – 1994. – Т. ССХХVIII. – С. 207–248.
32. Mędrzecki W. Ukraińska reprezentacja parlamentarna w Drugiej Rzeczypospolitej / W. Mędrzecki // Krakowskie zeszyty ukrainoznawcze. – Kraków, 1996. – Т. III. – S. 220–234.

33. Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych. – Warszawa, 1938. – S. 124.
34. Sprawy Narodowościowe. – 1938. – № 6.
35. Sprawy Narodowościowe. – 1939. – № 2.
36. Szumiło M. Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP (1928–1939): zarys problemu / M. Szumiło // Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze. – 2002. – Z. 13/14. – S. 153–170.
37. Zaporowski Z. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939 / Z. Zaporowski // Działalność posłów, parlamentarne koncepcje Józefa Piłsudskiego, mniejszości narodowe. – Lublin : Wydaw. UMCS, 1992. – 265 s.

В статті определены основные направления парламентской работы УНДО в сейме и сенате Польши накануне Второй мировой войны, проанализированы резонансные законопроекты национал-демократов, установлены причины неудачи нормализации польско-украинских отношений.

Ключевые слова: УНДО, сейм, сенат, законопроекты, нормализация.

The article outlines the main directions of the parliamentary work UNDO in the Sejm and Senate of Poland before World War, analyzed bills most resonant national democrats, the causes of failure of normalization of Polish-Ukrainian relations.

Key words: UNDO, Sejm, Senate, bills, normalization.

УДК 94 (477) “1987–1989”

ББК 63.3 (4 Укр)

Володимир Субботін

КОМІТЕТ ЗАХИСТУ УГКЦ: ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ, ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ (1987–1989 рр.)

Охарактеризовано державно-церковні відносини в західних областях УРСР у 1987–1989 рр., зокрема, проаналізовано особливості створення й діяльності Комітету захисту УГКЦ, визначено структуру нелегальної організації, показано найрезонансніші акції, організовані Комітетом.

Ключові слова: УГКЦ, Комітет захисту УГКЦ, І.Гель, КПУ.

У другій половині 1980-х рр. загнана радянською владою в підпілля греко-католицька церква здійснила перші кроки на шляху до відродження та відбудови церковної структури на батьківщині. Послаблення карально-репресивної системи після приходу до влади генерального секретаря ЦК КПРС М.Горбачова, поступова демократизація режиму, що супроводжувалася розбудовою мережі організацій національно-демократичного табору, стали тими каталізаторами, які заклали підґрунтя легалізації греко-католицької церкви в УРСР. Координуючим органом, який очолив боротьбу віруючих із державно-партійним апаратом і Російською православною церквою (РПЦ), став Комітет захисту УГКЦ.

У сучасній українській та зарубіжній історіографії немає спеціальних розвідок, які б присвячувалися діяльності Комітету захисту УГКЦ. Питання розглядалося в руслі тематично й хронологічно ширших проблем. Окремі його аспекти проаналізовані в працях О.Бажана та Ю.Данилюка [1], Б.Боцюрківа [4], С.Кобути [13], В.Марчука [14], О.Муравського [15], В.Пашенка [16; 17], Я.Стоцького [18] та інших науковців, а також низці колективних монографій і багатотомних досліджень, серед яких заслуговує на увагу “Історія релігій в Україні” [11]. Джерельну основу статті становлять документи Центрального державного архіву громадських об’єднань України (ЦДАГО України), інтерв’ю з греко-католицькими священнослужителями, записані науковими співробітниками Інституту історії церкви при Українському католицькому університеті та студентами цього вишу [8–10], і матеріали офіційної та самвидавної періодичної преси, спогади членів Комітету й відомих громадсько-політичних діячів національно-демократичного табору [5]. Основна мета статті – розкрити передумови та процес легалізації греко-католицької церкви в другій половині 1980-х рр. у руслі діяльності Комітету захисту УГКЦ.